

ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕХОД И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ (1944–1950): CASE STUDY НА ПЪРВА СОФИЙСКА ДЕВИЧЕСКА ГИМНАЗИЯ

Ж. Назърска

Назърска Ж. Политически преход и средно образование в България (1944–1950): case study на Първа софийска девическа гимназия. В статията се прави „изследване на случай“ по примера на Първа софийска девическа гимназия. Основните цели са да се проследи трансформацията на една образователна институция по време на преходния период от авторитарен към тоталитарен режим през 1944–1950 г.; да се очертаят характеристиките на процеса на социално инженерство, ликвидирал старите и създал новите образовани елити; да се изследва подмяната на символния капитал на гимназията.

Ключови думи: гимназия; средно образование; България; тоталитарен режим; комунизъм.

Назърска Ж. Политичен преход и средна освіта в Болгарії (1944–1950): case study Першої софійської дівочої гімназії. Стаття є „дослідженням кейсу“ на прикладі Першої софійської дівочої гімназії. Головна мета – простежити трансформацію цієї освітньої інституції під час перехідного періоду від авторитарного до тоталітарного режиму у 1944–1950 рр.; окреслити характеристики соціальної інженерії, що ліквідувала старі й утворила нові освітні еліти; дослідити підміну символічного капіталу гімназії.

Ключові слова: гімназія; середня освіта; Болгарія; тоталітарний режим; комунізм.

Nazarska G. Political Transition and Secondary Education in Bulgaria (1944-1950): a Case Study of the First Female High School in Sofia. The article is a case study of the First Female High School in Sofia. The main objectives are to study the transformation of an educational institution during the transitional period from authoritarian to totalitarian regime in the period of 1944-1950s; to outline the characteristics of the social engineering process when the old elites are destroyed and the new ones are created; to explore the replacement of the symbolic capital of the high school.

Keywords: high school; secondary education; Bulgaria; totalitarian regime; communism.

Увод

В статията се прави „изследване на случай“ по примера на Първа софийска девическа гимназия (I СДГ) – елитно училище, дало началото на женското средно образование в България. Основните цели са да се проследи трансформацията на една образователна институция по време на преходния период от авторитарен към тоталитарен режим през 1944–1950 г.; да се очертаят характеристиките на процеса на социално инженерство, ликвидирал старите и създал новите образовани елити; да се изследва подмяната на символния капитал на гимназията. В статията се анализират предимно архивни източници, мемоаристика и устни интервюта и се използват подходите на социалната история и просопографията. Акцент в изложението са институционалната структура и функционирането на училището; селекцията, съставът, движението и действията на ръководството и учителския състав; социалният профил, класната и извънкласната дейност на учениците.

Темата за трансформацията на българското образование във времето на политически преход след Втората световна война е сериозно проучвана от съвременната българска историография, социология и културология¹. Неизследвани на практика остават отделните институции, каквато е I СДГ.

1. „Новата“ гимназия (1944–1950)

I СДГ е държавна институция, поставила началото на средното девическо образование в България през 1879 г. През годините тя се оформя като престижно средище, събрало елитни учители и даващо качествено хуманитарно образование, чиито възпитанички имат несъмнен принос за българското обществено и културно развитие².

Гимназията започва преходния период с персонални промени на ръководството си. В следващите 10 години до трансформацията си в единно смесено училище текущото управление и персонал е постоянно и е следствие от политически причини³. През октомври 1944 г. след 9-годишен мандат е пенсиониран директорът Стефан Димитров, географ по специалност⁴. Свалена от длъжност е и поддиректорката, химичката Теодора Паскалева-Младенова. Те стават първата жертва на „чистката“, обхванала 128 от общо 135 гимназиални директори в страната⁵.

Прокламираща, че „демократизира“ и „дефашизира“ средното образование⁶, ОФ власт назначава месец по-късно ново ръководство, симпатизиращо ѝ политически: с титуляр филологът Иван Кънчев и с помощнички географката Седина Бояджиева и историчката Ивана Кепова⁷. Кънчев остава до пенсионирането си, заменен през 1947 г. последователно от комунистите Стефан Цоневски, философ⁸, и Евстати Шаранков, математик⁹. Те скоро напускат, насочили се към кариера във висшето образование¹⁰. През 1948–1950 г. начело на институцията е поставена бившата учителка по философия и еврейка по произход Тинка Вранчева (Ернестина Молхова), уволнена дисциплинарно заради комунистическата си дейност през 1934 г. Когато обаче съпругът ѝ ген. Петър Вранчев – началник на Военното разузнаване, е арестуван по делото срещу Трайчо Костов, тя е моментално отстранена¹¹. Наследничка на поста ѝ става Параскева Карагюлева, съпруга на подполковник Веселин Георгиев от МВР. Сред редките изключения в тази поредица от директори, нямащи никакво отношение към институцията, тя съчетава статуса си на бивша възпитаничка на гимназията с образователния ценз на учителка по латински език. Неслучайно колеги и ученици пазят добри спомени от нейното управление¹².

Постоянно сменящите се директори на I СДГ трябва да се справят с редица проблеми. На първо място стоят битовите. Учениците на I СДГ свързват винаги своето училище с неговата сграда, открита през 1933 г. – внушителна постройка в центъра на града, с мраморни колони, широки стълбища, витражи, стенни релефи, дъбова ламперия, маслени картини по коридорите, модерни кабинети, салони за спорт и танци, голяма актова зала¹³. Англо-американските бомбардировки над София (1943–1944) разрушават част от западното и източното крило на зданието. Експлозиите и детонациите разбиват врати, прозорци, шкафове и мебели. Оставени без надзор през евакуацията за почти 10 месеца, образцово оборудваните кабинети, лаборатории и библиотеката са ограбени от разквартируваните части на противовъздушната отбрана и от стотиците граждани, минали през възстановителния пункт в училището¹⁴. През октомври 1944 г. ръководството заварва в нуждаещата се от ремонт постройка около 400 военни, а скоро трябва да приюти за 2 години учениците от Средното техническо училище и V СДГ¹⁵. Така задълго образцовата гимназия се превръща в пренаселено пространство за около 3000 души, с „невъзможна мръсотия“ и ненормален трисменен режим на обучение, от 7–22 ч.¹⁶

Скоро сериозните промени в българския образователен модел засягат структурата и функционирането на гимназията. През уч. 1945/1946 г. нейният профил от класически става реален, а старогръцкият и латинският език са обявени за факултативни предмети¹⁷. Две години по-късно 8-класната гимназия се превръща в 7-класна¹⁸. През уч. 1950/1951 г. тя всъщност престава да съществува в предишния си вид, заменена от средно училище със смесено обучение в рамките на единадесет класа¹⁹.

Тези структурни промени са съпътствани от тоталната политизация на институцията. Неслучайно обследването, на което Министерството на народната просвета (МНП) подлага гимназията по повод парламентарните избори, процеса срещу Трайчо Костов и 70-годишния юбилей на Й. Сталин (дек. 1949), констатира, че в училището има много аполитични учители и „все още има буржоазен формализъм“. На тях е препоръчано да водят борба срещу буржоазния национализъм в новата му форма – космополитизма, да „възпитават в народен патриотизъм, любов към родината, към нашия трудещ се народ, родната армия“²⁰.

2. Учителите: „стари“ и „нови“

До 1944 г. в I СДГ се зачитат стриктно образователните цензове за назначаване на гимназиални учители, разписани в Закона за народното просвещение (ЗНП) – пълно висше образование с държавен изпит или дипломна теза и успешно приключен учителски стаж.

През годините в гимназията работят опитни преподаватели, немалко с докторска степен, със специализации в чужбина и дългогодишен стаж.

През есента на 1944 г. голяма част от учителите в I СДГ попадат под ударите на новите наредби-закони за средното образование на ОФ правителство. Прибързаното пенсиониране на заслужилите преподавателки д-р Каля Берберова по френски и Ружа Гладнева-Панова по български език е оправдано със Закона за държавните служители²¹. През ноември с.г. временната Наредба за целесъобразно подреждане на персонала е приведена като аргумент за разгърнат учителски „кадрил“. Известната литераторка Маня Милетич-Букурещлиева, мумир на поколения възпитанички и болна от туберкулоза²², е преместена в IV Софийска мъжка гимназия (СМГ), а англицистката Цвета Милева-Джонс – в Разложката смесена, клон Банско²³. На тяхно място са „целесъобразно подредени“ няколко учителки, успели да използват партийните си „връзки“²⁴.

През ноември 1944 г. следва уволнението и на още две учителки „за активна фашистка дейност“²⁵. Такава е трудно да бъде открита дори при съвременен детайлен прочит на техните биографии. Д-р Гора Иванова (1898–1985) е немска възпитаничка и хумболтова стипендиантка, активна деятелка на Германско-българското дружество, високо подготвена учителка германистка, с почти две десетилетия стаж в родната си гимназия, продуктивна преводачка и публицистка. Вероятно с това се изчерпват „прегрешенията“ ѝ. Не след дълго нейните трудове са включени в списъка на забранените книги, а името ѝ се цитира като пример за „враг на народа“²⁶. Учителката по телесно възпитание Иванка Атанасова-Трайчева е 41-годишна, работила във Варненската девическа гимназия (ДГ), но без показни политически прояви²⁷.

„Чистката“ е последвана от наредби-закони, регламентиращи отпадане на образователните цenzове при назначаване на гимназиалните учители и признаване на дипломите от съветски висши училища²⁸. Това предпоставя серия от политически назначения през 1944–1945 г. на учителки, омъжени за „силни на деня“ личности²⁹. През 1949–1952 г. тази група е допълнена от съветски възпитанички³⁰, съпруги на университетски професори-комунисти, придобили катедрите си при новата власт³¹, и активни боркини против фашизма и капитализма³². Повечето от тях имат нужния ценз, но някои наблягат повече на партийността, отколкото на професионалната си подготовка. Така, учителката по немски Анка Илиева, бъдеща професорка в Софийския университет (СУ), е запомнена от учениците си да прави падежни грешки по време на урок³³. Постепенно това ядро „партийни“ професионалистки овладява лидерските постове в гимназията и започва да направлява нейната кадрова и институционална политика. Според просопографска таблица³⁴, в началото на 50-те години на XX в. около 80% от стария персонал е подменен с млади учители, често пристигащи от провинцията. В този смисъл не е учудващо, че през 1948 г. вече 10,5% от преподавателките в гимназията нямат нужния образователен ценз³⁵, а текучеството им е ежедневие.

В подобни „революционни“ условия мерило за професионализма на учителите стават тяхната партийна принадлежност и отношението към учениците, свързани с комунистическото движение отпреди 1944 г. или протезирани от новите властимащи. Атмосферата на несигурност, прозираща от официалните документи, се потвърждава и от ученическите спомени, в които преподавателките са описвани като напласени, посърнали и нервни, съзнателно занижаващи контрола и „застраховащи“ се с високи оценки³⁶.

От 1944–1948 г. те работят без учебници, с променящи се учебни планове, под непрестанния натиск на извънинституционални фактори³⁷. В тази ситуация е обяснима бързата им преориентация в политически и личностен план: членство в БКП или в различни казионни организации, изнасяне на беседи в самодейни кръжоци по местоживеење и др.³⁸ През 1948 г. това дори е регламентирано в постановление на Министерския съвет, задължило всеки учител да се запише по избор в читалище, Българо-съветското дружество, Помощната организация или Българския народен женски съюз³⁹.

Един списък на наградени учителки от 1949 г. свидетелства, че ръководството на гимназията стимулира персонала си именно към подобни обществени и политически изяви, а не за градивна учебна работа. Повечето учителки в него са премирани за изнасяне на беседи и доклади пред партийната група или кварталните женски дружества, участие в бригади или състезания с училищния хор, за „вещо ръководене“ на просъюзните събрания,

за създадени агитки за посещения във фабрики, за подготвени рецитали за партизанското движение или стенвестници⁴⁰.

Тясно професионалната им дейност е постепенно монополизирана от политически „правилните“ учители⁴¹. Характерна е биографичната траектория, която изминава историчката Ивана (Ванна) Кепова (1894–1971). Твърдейки, че е била репресирана от последното българско правителство на Константин Муравиев (2–8 септ. 1944), което я преместило в Годеч на 2 септ. 1944 г., тя от крайна националистка се превръща в гореща застъпничка на новата власт и съотв. поддиректорка (1945), лекторка в курс за учители от Горноджумайска област за обществено-политическа и синдикална просвета⁴², авторка на учебници с големи тиражи (1945–1949)⁴³ и членка на БКП (1949)⁴⁴.

3. Учениците: социокултурен портрет (1944–1950)

След завръщането на столичното население от евакуация и началото на уч. 1944/1945 г. гимназиалните власти с ужас констатираат, че броят на учениците в I СДГ е нараснал с 1500. В миналото подобен прираст не би бил възможен и желан, заради логичното намаляване на качеството на обучението и влошаването на здравословните условия. Затова той е ограничаван с териториално райониране, подбор по документи и с презумпцията, че институцията е елитна, събрала децата на по-издигнати семейства⁴⁵.

В преходния период подобни съображения остават на заден план поради динамичните демографски процеси. В една паралелека вече учат по 49 ученички⁴⁶, а броят им расте през годините⁴⁷: уч. 1943/1944 – 900–1080; уч. 1944/1945 – 1400; уч. 1945/1946 – 1367–1483; уч. 1947/1948 – 1092–1149; уч. 1949/1950 – 1058–1091.

Още през 1944–1945 г. по силата на новите наредби-законали са записани с предимство бивши концлагеристки, партизанки, ятчакки и политзатворнички⁴⁸. Последват ги децата и близките роднини на актуални политически, военни и държавни лидери (Кимон Георгиев, Антон Югов, Дико Диков, Петър Вранчев, Прокопи Киранов, Нисим Меворах и др.), вкл. дошлите от СССР „нови елити“ (Георги Андрейчин и др.). Според наличната просопографска таблица⁴⁹ те съставляват поне 20,3% от всички ученички в гимназията.

В края на 40-те години на XX в. нараства делът на мигриралите от селата в големия град. Ако преди 1944 г. училищните власти допускат жителки на Голяма София⁵⁰ само в класическия отдел и те винаги са разграничавани от съученичките си по отдалеченост на местоживеенето си⁵¹, след 9 септ. 1944 г. тези социални граници се размиват. През 1946 г. девойките, родени в предградията Банкя, Божурище, Гара Искър, Дървеница, Иваняне, Кумарица, Курило и Симеоново, са около 1,3%⁵², а през 1948 г. съотношението на родените в градове и села става съотв. 92,3% към 7,7%⁵³.

Същевременно тече обратният процес. Изселването от София на дъщерите и близките на арестувани, убити, „безследно изчезнали“, съдени от т.нар. народен съд (1944–1945) и в Пасторския процес (1949) родители, е особено интензивно през 1944–1945 и след 1948 г. „Преместилите се“ осъществяват насочени миграции към Пирдоп, Плевен, Лом, Луковит, Тутракан и др.⁵⁴, други емигрират в Германия, САЩ, Бразилия и др. Като цяло делът на ученичките от репресирани семейства⁵⁵ е около 31,7%. Една част от тях успяват да се дипломираат, макар подложени на административен натиск и морален тормоз, други обаче „напускат“, изтъквайки благовидни предлози, и при липсата на диплома и политическа характеристика (т.нар. ОФ бележка) не продължават своето образование.

Просопографската таблица представя вече един доста пъстр социален профил на ученичките, различен от предишните десетилетия. В него продължават да доминират родителите интелектуалци (учители, професори, чиновници, духовници, адвокати, лекари, „царски“ офицери и др.) с 68,5%, но те вече са следвани от „новата класа“ на комунистическата номенклатура (вкл. „червени“ офицери) със 17,4%, от работниците и занаятчиците с 8,1% и от селяните с 4,1%. Родителите индустриалци и търговци са едва 1,9%, като делът им намалява с оглед на национализацията и унищожаването на „буржоазната класа“.

В класовете се срещат и сираци, които през първите следвоенни години са традиционно обект на социалната политика на гимназията. Постепенно обаче критериите за отпускане на стипендии и временни помощи стават класови и политически. Предимно от такси са освобождавани бившите партизанки, ятчакки и дъщери на концлагеристи. След 1947 г.

всички одобрени кандидати произхождат от работнически и многодетни семейства и имат активна пионерска или комсомолска дейност⁵⁶.

Резултатите от социалното инженерство в училището са видими от едно проучване за професионалното ориентиране, проведено през 1948 г. с 222 абитуриентки по заповед на МНП. В анкетата „Моят път в живота“ голяма част от зрелостничките засвидетелстват своята тревога и страх от бъдещия си професионален избор. Според тях желането да следват висше образование е само мечта, защото влизането им в университета е несигурно⁵⁷. Вероятно точно така смятат и дъщерите на семейства, изгубили предишния си социален статус, и представителките на работническата класа, случайно попаднали в елитното средно училище. И двете групи посочват, че не хуманните, а прагматичните подбуди ги ръководят при избора на професия⁵⁸.

Резултатите от анкетата са показателни и за сериозните промени в съзнанието на възпитаничките вследствие на комунистическата пропаганда и на променените условия на живот⁵⁹. Подобна анкета от 1939 г. сочи, че 50,3% от зрелостничките искат да упражняват свободни професии (лекарки, артистки, юристки, архитектки), 19,1% са привлечени от попрището на учителки и учени, 10,2% искат да се посветят на изкуствата, а 12,2% от тях смятат да останат домакини и майки, „готови да отглеждат граждани на Отечеството“. По онова време специалности като инженерство, право, агрономия и дипломация не се радват на девически интерес⁶⁰. През 1948 г.⁶¹ повечето зрелостнички посочват, че ще продължат образованието си, защото искат да бъдат полезни на „стопанското и културното издигане на социалистическата си родина“, като най-желани са професиите в сферата на медицината (25,7%), индустриалната химия (17,6%), педагогиката (15,7%) и изкуствата (14,4%). Следват ги „модните“ инженерство (9%) и агрономия (5%). Интересите на ученичките се разпростират дори до т.нар. „мъжки“ професии на летци и трактористи, а делът на бъдещите домакини е сведен до незначителните 1,8%⁶².

Просопографската таблица сочи също, че ученичките владеят добре социалната мимикрия, като са посочили „очакваните“ и „правилни“ отговори в анкетата. Сред випуските 1945–1954 г. преобладават завършилите в сферата на изкуствата (изобразително, музикално и театрално) с 31,9%, филоложките (17%), медичките (10,6%), следвани от училищните историци (8,5%), икономистите (6,4%), журналистиката и химията (по 4,3%), архитектурата и математиката (по 2,1%). Реалностите на „социалистическия“ живот рязко променят плановете за желана кариера, като насочват зрелостничките в по-слабо контролираните от властта висши училища по изкуствата или към „търсени“ професии във време на индустриализация и ускорена урбанизация.

Социалното инженерство на микроравнище се провежда и чрез обновената система от рестриктивни мерки. Те принципно са неразделна част от „етоса“ на подобни „дисциплиниращи институции“ (Мишел Фуко), но до 1944 г. наказанието в гимназията са традиционни. Те следват изискванията на законите за народното просвещение и правилниците за вътрешния ред, като включват забележка, намаляване на поведението в няколко степени и изключване от училище за комунистическа пропаганда. През уч. 1945/1946 г. от общо 27 наложени наказания само 7 са за политически провинения, а останалите – за лъжа, бягство, непокорство и др. отклонения⁶³. В следващите години под лозунга, че „дисциплината се руши“ от „буржоазни прояви“ и е нужна бдителност срещу противниците на властта и световния империализъм⁶⁴ политическите санкции стават ежедневни⁶⁵. През 1945 г. няколко ученички са изключени по донос от своята класна наставница, защото са палили свещи на годишнина от смъртта на цар Борис III и са изказвали симпатии си към царското семейство и недоволството си от новата власт⁶⁶. Кампанията за избори за 26 Обикновено народно събрание (ОНС) е повод за репресии срещу привърженичките на т.нар. легална опозиция. През с.г. най-тежки наказания са наложени на ученички за четене на в. „Младежко земеделско знаме“⁶⁷, за дръзко държание към преподавателите⁶⁸, за подготовка на стеновестник с опозиционно съдържание против Единния младежки общоученически съюз (ЕМОС) и ОФ, за продажба на в. „Младежки свободен народ“ и разпространение на позиви на БРСДП (о) и др.⁶⁹ През 1947–1948 г. много ученички са наказани за „реакционни прояви“: от противопоставяне на процесите на унищожаване на многопартийната система и създаването на тоталитарен режим⁷⁰ до неприлично държание по време на кинопрожекция за Октомврийската революция⁷¹. Вера Мутафчиева разказва в мемоарите си за

опасността да бъде изключена за притежание на опозиционни позиви, но отбелязва, че в случая е била обект на провокация от активистки на ЕМОС и е „спасена“ само след намеса на своя роднина комунистка⁷².

Разгръщането на кампанията против „упадъчната западна култура“ и „космополитизма“ и публикуването на указания за социалистическо възпитание на младежта (1949–1951)⁷³ модифицират наказанията срещу ученичките. Те остават по същество политически, но преакцентирани върху индивидуализма и разлагащото действие на вражеската пропаганда. Показателни в това отношение са санкциите, предприети срещу две възпитанички на бившата Американската девическа гимназия в Ловеч, преместени след нейното закриване в I СДГ. През 1950 г. Мария Цветкова и Дафина Петкова са обвинени в действия, несъвместими с обществения морал: участие в оргии, посещение на забави в бар „Астория“, носене на грим, тютюнопушене, пианство и неприлично държание. Комисията изтъква, че те са „отровени от американското възпитание“, затова могат да окажат влияние на безхарактерните девойки. Понеже „колективът е отвратен“ от техния начин на живот, като „язва за гимназията“ двете са изключени⁷⁴.

4. Ученичките: „нови“ делници и празници

Политическите и социалните промени след 9 септ. 1944 г. изцяло променят класната и извънкласната дейност в I СДГ. В спомените на ученичките, родени през 1929–1934 г., отчетливо е маркирана границата между „старото“ и „новото“ в смисъл на противопоставяне между традиция и иновация, стабилност и динамика, пълнота и това, което те наричат „гимназиалното ни полубразование“⁷⁵. И наистина, в паметта им рядко се утаява образът на любима учителка, приковала вниманието на аудиторията със слово, мисъл и жест, няма ги страстите при подготовка и изпитване, както с умиление и подробно разказват учителите до 1944 г.⁷⁶ Напротив, „новите“ випуски запомнят нетипичното, стряскащото и отблъскващото в обучението. Тук калейдоскопично се сменят кадър след кадър: публичните рецитации на революционни стихове от Н. Вапцаров и Вл. Маяковски; трудностите при изучаване на чужд език като руския; подготовката на политически стенвестник и закачането му в класната стая; изборът на комсомолски ръководители под неодобрителния поглед на класните наставници; „диктатурата“ на Ученическия комитет, овластен да решава съдбите на съученичките си⁷⁷.

Всекидневието на младите жени извън гимназията преминава предимно в откритите градски пространства. Ученичките са задължени да участват в акции, свързани с новата празнична система – рождени дни на Й. Сталин и Г. Димитров, манифестации за 9 септември и 1 май, чествания на Съветската армия и др.⁷⁸, без да пропускат обаче Деня на народните будители (1 ноем.). Те винаги са водени на политически митинги, за да разобличават „враговете на народа“ и да скандират заучени лозунги⁷⁹. Отсъствието от подобни колективни ангажименти се наказва и от училищните власти, и от ръководството на ЕМОС.

В този период традиционните извънкласни форми на занимания са съхранени, но са изпълнени вече с ново съдържание. Така, вместо сказка на научна тема, писателката Веселина Геновска говори пред гимназистките за комунистическа Полша; очакваният юбилей на една от основателките на училището – Екатерина Каравелова, минава вяло, с литературен акцент⁸⁰, а Младежкия Червен кръст е трансформиран в санитарни дружини към Димитровския съюз на народната младеж (1947)⁸¹.

Клубовете по интереси, с които е била прочута I СДГ, са запазени благодарение на някои от „старите“ учителки. Макар под нови названия, в тях се развиват талантите и уменията, насърчават се фантазията и упорството на младите хора. Теодора Младенова, за която бившите възпитанички не пестят суперлативи, оглавява кръжока по химия, „инкубатор“ на бъдещи известни учени⁸². От 1945 г. сп. „Ученически поход“, основано през 30-те години на XX в., се списва под ръководството на Анастасия Балабанова. Изданието става трибуна за собствените ученички и други талантиливи софийски гимназисти⁸³. По указание на МНП Балабанова поставя началото на драматичен кръжок (1945–1955), своеобразно продължение на елитарното Културно дружество „Пенчо Славейков“, в което ученички с различни политически възгледи са обсъждали литературни, философски и културни теми начело с учителката Маня Милетич-Букурещлиева⁸⁴. В новия си формат кръжъкът

подготвя преди всичко тематични рецитали за училищни тържества („Да живее 1 май“, „Прослава на партизанството“, „Без Димитров по димитровски“). В него обаче започват кариерата си известни актриси като Мария Русалиева, Татяна Лолова, Росица Данаилова и др.⁸⁵ Учителката по музика Екатерина Пенкова има заслугата да съхрани още две институции, част от „наследството“ на I СДГ. Хорът и оркестърът действително свирят предимно на манифестации, но също така са важна част от годишния акт (тържество) на гимназията в зала „Славейков“ и изнасят самостоятелни концерти във Военния клуб⁸⁶.

Заклучение, или за „духа“ на „новата“ гимназия

Освен че са „дисциплиниращи“, образователните институции са проучвани във феноменологичен план и като структури със свой „етос“ – съвкупност от символи, кодове, празници, изградени специфични връзки между възпитаничките, институцията и преподавателите. Той обикновено е предпоставка за създаване на колективна идентичност и за изработване на „хабитус“⁸⁷.

Десетилетието след 9 септ. 1944 г. оказва силно деструктивно влияние върху „етоса“ на гимназията и сериозно застрашава символния ѝ капитал. Още от есента на 1944 г. са „атакувани“ базови ценности за институцията – свалени са портретите на нейните дарители и основатели, заслужили директори и учители, а през 1949 г. – останалата украса⁸⁸.

Макар от основаването си да чества Въведение Богородично за патронен празник, до 1944 г. I СДГ няма специално название⁸⁹. Откакто МНП нарежда спешно именуване и преименуване на училищата в страната⁹⁰, в гимназията започва мъчителен процес на търсене на собствена идентичност. През 1946 г. нейното ръководство се спира на съветския акад. Н. С. Державин и неговия рожден ден (15 дек.). Аргументите звучат клиширано, но са съзвучни с политическата ситуация: ученият е славянофил, обича България и има заслуги за разработването на нейната история⁹¹. При посещението на югославянска правителствена делегация през 1947 г. и като „знак на признателност, уважение и любов“ училището е преименувано на Й. Б. Тито⁹². След разрива с Югославия гимназията окончателно взема името на Г. Димитров и обявява за свой празник 27 февр. – деня на освобождаването му от затвора след Лайпцигския процес. Патронът е прославен като „знаме за всеотдайна служба на народа“, той трябва да стане пример за „любов към труда и науката“, „борба срещу външните и вътрешните врагове, борба за щастлив живот на нашия народ“⁹³. Скоро гимназията се сдобива със знаме, носено от дъщерята на министър Антон Югов⁹⁴.

През 1949 г. е отменен химнът на училището, написан за юбилей му през 1929 г. от учителя Йосиф Чешмеджиев – дългогодишен диригент на македонския смесен хор „Шар“ и музикален редактор на в. „Македония“⁹⁵. Неговата фигура става крайно неудобна при влошените българско-югославски отношения. Вместо това, новият химн е поръчан на Илия Темков – начинаещ композитор, абсолвент в Музикалната академия (1949)⁹⁶.

В началото на 50-те години на XX в. I СДГ точно изпълнява указанията на МНП да се унищожи „старото наследство“ в училищата⁹⁷. След символите идва редът на документите, фотографите, предметите и книгите. Те са комплектувани в секретна библиотека и заключени в специално помещение⁹⁸. Забравата плътно обхваща периода на I СДГ. Завършилите до 1979 г. свидетелстват, че като ученици никога не са чували за правоприемството⁹⁹. И обратно – спомените на по-младите випускници и на част от учителите винаги припомнят 100-годишния юбилей (1979), възприеман като изключително събитие и повод за гордост¹⁰⁰.

До 1944 г. I СДГ е известна с безкомпромисната си дисциплина, изразяваща се в задължителна униформа (черни сатенени престилки, бели якички, барети с черна лента и надпис¹⁰¹), с подробното регламентиране на задълженията (забрана за игра на карти, посещения на кафенета, устройване и участие в забави, носене на украшения и грим, пушене и пиене¹⁰²), с четенето на молитвата „Отче наш“¹⁰³ в началото на учебния ден и с формализираните отношения между учители и ученици.

След 1945 г. дисциплината – един от жалоните на „етоса“ на гимназията, методично се руши: отменена е униформата, въвежда се обръщението „другарю/другарко“¹⁰⁴. Напразни остават и усилията на Родителския комитет „да се препоръча скромност, да не си скубят

веждите, да не употребяват козметика, да не носят украшения, да носят униформа, да си сплитат косите или подстригани късо до врата¹⁰⁵. Независимо от призивите на „старите“ учители за „ред, благоприличие и внимание“ с цел „да запазим хубавото име на гимназията“¹⁰⁶, всички официални документи сочат обратното: „повечето дъщери на заможни и влиятелни родители се обличат пъстро, носят кожени палта, пръстени, гривни, фризират се, гримират се, посещават журове и танцови забави, пушат – така показват своето равенство с мъжете!“¹⁰⁷. Тон дава дъщерята на Антон Югов¹⁰⁸, последвана от други представителки на „новата класа“.

В разглеждания период е подложен на преоценка и друг фундамент на институционалния „етос“ – създаването на кохерентни връзки между съучениците. В интервюта и писани мемоари завършилите до 1944 г. разказват предимно за връстничките си: за напоителните диалози в клас и кръжоците, за незабравимите забавления в лятната колония на Созопол, за съхранените полувековни приятелства между дъщери на фабриканти, известни политици и бедни девойки от крайните квартали, за преодолели социалните бариери дългогодишни мрежи между бивши браннички, легионерки и комунистки¹⁰⁹. „В нашето училище все още има буржоазен фашизъм“, – отчитат новите власти. Това разбиране предпоставя нов модел на общуване, при който съучениците се разминават по коридорите с безразличие, гледат се с надменност и презрение, доносничат и провокират, залагат на подозрителността, лицемерието и страха¹¹⁰. Показателно е, че дори в късно писаните спомени имената на съвипусничките се цитират не с характерни прякори, а с инициали.

В съзнанието на випуските от 1947–1954 г. е силно накърнен и друг съществен елемент на символния капитал на гимназията – привързаността към институцията. Чувството на гордост и задоволство, саниментът „да бъдеш част от“, отчитането на несъмнени нематериални ползи от принадлежността към училището сякаш вече изчезват. Вместо тях в спомените си възпитаничките повече се фокусират върху образ на един или няколко любими учители. Всъщност именно такива, като Теодора Младенова, Тодора Арабаджиева, Ана Синигерска, Анастасия Балабанова и малцина други, се превръщат в единственото оцеляло „наследство“ на I СДГ, в „спойката“ между нейното минало и промененото ѝ настояще.

¹ Чичовска В. Политиката срещу просветната традиция. София: УИ, 1995; Маринова-Христиди Р. Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. София: УИ, 2006; Бояджиева П. Социалното инженерство: политики за прием във висшите училища през комунистическия режим в България. София: Сиела, 2010; Гълъбова Н. Ученическата етика и духът на социализма: всекидневният живот в 114-та гимназия в София през 60-те год. // Критика и хуманизъм. 2007. Т. 24. С. 115–130.

² Юбилеен сборник на I Софийска държавна девическа гимназия (1879 – ноември 1904). София, 1904; Първа Софийска девическа гимназия, 1879–1929. Юбилеен сборник. София, 1932; Назърска Ж. Формиране на женски интелектуални елити в България, 1879–1944: case study на Първа софийска девическа гимназия // Нови информационни технологии в образователния процес. София: За буквите – О писменехъ, 2012. С. 218–236.

³ Това явление е характерно и за предходните 65 години, когато общо 28 директори управляват средно по 2,5 г. Най-често техните мандати са по 1–3 години, като особена нестабилност се наблюдава във времето на политически кризи (1879–1894, 1902–1903, 1920–1923). (Юбилеен сборник... 1932. С. 44).

⁴ ЦДА. Ф. 142. Оп. 1. А.е. 203. Л. 52.

⁵ Чичовска В. Политиката срещу просветната традиция. С. 95.

⁶ Пак там. С. 128–140.

⁷ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 3. Л. 99; А.е. 1. Л. 153.

⁸ Пак там. Оп. 1. А.е. 2. Л. 7.

⁹ Пак там. Л. 28.

¹⁰ Цоневски става преподавател по диалектически материализъм в Софийския университет, а Шаранков – по висша математика във Висшия машиноелектротехнически институт.

¹¹ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 2. Л. 75. Това съвпада и с поредната чистка на директори, започнала през 1948 г. (Маринова-Христиди Р. Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 64).

¹² През 1955 г. тя оглавява новоосновената Руска гимназия. Следващи директорки на 7-о ССОУ са Анка (Ана) Илиева (1955–1969) и Бодка Бенчева (1970–1990).

¹³ 80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 9. Л. 13–24; *Димитрова Бл.* Един учебен ден // Същата. Отсам и отвъд. Силуети на приятели. София: Котар 88, 1992. С. 19–23; *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. София: Анубис, 2000. С. 219–220.

¹⁴ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 3. Л. 2; А.е. 6. Л. 506–510; А.е. 3. Л. 2; А.е. 4. Л. 126.

¹⁵ Пак там. А.е. 3. Л. 37.

¹⁶ Пак там. Л. 1; *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 297.

¹⁷ 80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 9. Л. 13–24; *Брашованова Л.* Мозайка от спомени и премълчани факти. София: б.и., 2001. С. 79.

¹⁸ Пак там. С. 84.

¹⁹ Съгласно новия Закон за народната просвета (1948) и следвайки наложения съветски модел в образованието, I СДГ се преименува на 7-о Единно девическо училище, като обучава ученици от двата пола в I–XI кл. През уч. 1954/1955 г. наименованието е променено на 7-о Средно смесено общообразователно училище (*Маринова-Христиди Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 17–19, 76–80).

²⁰ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 2; Оп. 1. Л. 138гр.–140.

²¹ Според него се пенсионират учителки, които не са глави на семейства, навършили 50 г. и с 25 години стаж (ЦДА. Ф. 142. Оп. 1. А.е. 203. Л. 50, 52; А.е. 258. Л. 154).

²² Пак там. А.е. 258, Л. 69, 87.

²³ Пак там. Л. 183.

²⁴ Това са Весела Ялъмова по математика и физика, Иванка Далева по естествена история и химия, Мария Баева и Лиляна Каранванова по телесно възпитание и пеене (от II СДГ); литераторката Анастасия Балабанова и Невена Попова по ръкоделие (от III СДГ); Ана Георгиева по френски и български език (от V СДГ); художничката Радка Козарова-Пашева (от II СМГ); Евгения Гичева по география и история (от XI прогимназия) и Екатерина Ножарова по телесно възпитание и ръкоделие (от Висшето училище по телесно възпитание). (ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 3. Л. 662–663; ЦДА. Ф. 142. Оп. 1. А.е. 258. Л. 65, 85).

²⁵ Наредба-закон за прочистване на персонала // ДВ. № 243. 3.11.1944. Подобна репресия не е правена в I СДГ от 1925 г., когато според чл. 70 на ЗНП за политическа дейност са уволнени от всички училища в страната Анна Киселкова и Марина Панайотова. (ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 3. Л. 580; А.е. 4. Л. 455).

²⁶ ЦДА. Ф. 142. Оп. 1. А.е. 258. Л. 105; Съдът над историците. Т. 1. София: АИ, 1995. С. 317. За Г. Иванова вж.: *Назърска Ж.* Жените и академичната власт: по примера на българските висши училища (20–50-те години на XX в.) // Исторически преглед. 2010. № 5–6. С. 110–136.

²⁷ ЦДА. Ф. 142. Оп. 1. А.е. 203. Л. 99; А.е. 258. Л. 44; ДА-Варна. Ф. 99к. Оп. 2. А.е. 16. Л. 5.

²⁸ *Чичовска В.* Политиката срещу просветната традиция. С. 152, 154. Наредбата-закон от 12.12.1944 г. отменя образователните цензове предимно по политически причини – за да се „освободи“ място за учители от ОФ, които да осигурят подкрепа на новата власт в сектора. Част от тях не покрива задължителните образователни и професионални изисквания. Изказано е мнение, че друга причина е нуждата от педагози в новоткритите гимназии.

²⁹ Параскева Караголева е омъжена за подполк. Веселин Георгиев, комендант на столицата; Анка (Ана) Илиева – за ген. Петър Илиев, висш служител в Министерство на народната отбрана; Барбара Манева – за Неделчо Манев, търговски представител в Истанбул; Тинка Вранчева – за ген. Петър Вранчев, началник на Военното разузнаване (*Брашованова Л.* Мозайка от спомени и премълчани факти. С. 80).

³⁰ Преподавателки по руски са: Стефанка Папуркова (род. 1913), завършила в СССР и скоро получила назначение в СУ; рускините Екатерина Байдак и Наталия Заулова.

³¹ Надежда Гъркинкова по история е съпруга на проф. Пантелей Зарев, а Мария Георгиева по български език е омъжена за проф. Емил Георгиев – и двамата от СУ. Тръпка Жилоvsка, зам.-директорка, е съпруга на проф. Бойчо Григоров от Висшия институт за изобразително изкуство.

³² Завучът (зам.-дир. по учебната дейност) Дочка Симеонова няма висше образование, но е призната за активна боркиня (*Георгиева-Пискулийска П.* Педагогическа изповед. София: Булгарика, 2000. С. 223).

³³ *Брашованова Л.* Мозайка от спомени и премълчани факти. С. 80.

³⁴ В просопографската таблица са включени 79 учителки, преподавали през 1944–1952 г. Базата данни е съставена въз основа на: ДА-София. Ф. 390. Оп. 1; Ф. 495к. Оп. 1. А.е. 25, 44; Седмо, защото... Юбилейно издание. 125 години на I СДГ. София, 2004; Личности. Юбилеен сборник. 130 години на I СДГ. София, 2009; *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1.; *Димитрова Бл.* Един учебен ден; *Георгиева-Пискулийска П.* Педагогическа изповед.

³⁵ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 151.

³⁶ *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 296–298.

³⁷ *Маринова-Христиди Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 53–56.

³⁸ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 5. Л. 195–197.

- ³⁹ Пак там. Оп. 1. А.е. 2. Л. 78гр.
- ⁴⁰ Пак там. Л. 193гр.–194.
- ⁴¹ Учебници издават също Ружа Иванова – по история, Тодора Арабаджиева – по литература, Василка Татарова – по руски език. Вж. напр.: *Татарова В., Петколчев Д., Бернатович С. А.* Руский език. Учебник для V кл. средней школы. София, 1952; *Татарова В.* Руский език. Учебник для VII класса средней школы. София, 1952.
- ⁴² ЦДА. Ф. 40. Оп. 1. А.е. 12. Л. 121.
- ⁴³ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 410; вж.: *Иванова Р., Влахов Т., Кепова Ив.* История на Средните векове. Учебник за V кл. на гимназиите. София, 1945, 1948; *Иванова Р., Кепова Ив.* История на Средните векове. Учебник за V кл. на гимназиите. София, 1947; *Божиков Б., Кепова В., Сарафов Ив., Ленкова Л.* История за II прогимназиален кл. София, 1948, 1949; *Кепова Ив.* Конституцията на Народна република България. Учебник за III кл. София, 1949.
- ⁴⁴ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 399.
- ⁴⁵ Вж. спомените на Елена Стоин и Стоянка Мутафова в: Седмо, защото... С. 12, 15.
- ⁴⁶ *Брашованова Л.* Мозайка от спомени и премълчани факти. С. 79.
- ⁴⁷ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 4. Л. 93, 126; А.е. 3. Л. 30–31; А.е. 8. Л. 39–40; А.е. 2. Л. 146.
- ⁴⁸ Пак там. А.е. 4. Л. 455; 80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ЦДА. Ф. 1776к. Оп. 1. А.е. 14. Л. 4гр.
- ⁴⁹ Таблицата е съставена според изброените в бел. 34 източници, допълнени от интервюта в: Историята, населена с хора. Т. 1–2. София: Гутенберг, 2005–2006; Златен фонд на българската наука / Лазарова Е. (съст.). София: Архимед 2000, 2011.
- ⁵⁰ 80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 9. Л. 13–24.
- ⁵¹ Интервю с М. Станчева, род. 1924, випуск 1943, взето през 03.2014. // Личен архив на Ж. Назърска.
- ⁵² ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 4. Л. 258. През предишния период момичета от софийските села също са учили в гимназията, но броят им е бил минимален (*Назърска Ж.* Първа ...)
- ⁵³ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 16; А.е. 6. Л. 513.
- ⁵⁴ Пак там. А.е. 2. Оп. 1. Л. 32, 141–144. През 1944–1953 г. са изселени общо 24 624 членове на 7025 семейства, като от София това са 2543 семейства с 5075 души (Архив на КРДОПБГДСРСБНА. Ф. 23. Оп. 2. А.е. 2. Л. 125–128).
- ⁵⁵ Тук се имат предвид дъщерите и близките на съдените от т.нар. народен съд (Константин Партов, Константин Муравиев, Цанко Цанков, Георги Кьосеиванов, Димитър Пешев, Дечко Караджов, Любен Диков, Борис Днев, Никола Т. Балабанов), по Пасторския процес (Димитър Фурнаджиев и Константин Бранков), на уволнените за фашистка дейност – проф. Васил Захариев (от Държавната художествена академия) и проф. Стоян Брашованов (от Държавната музикална академия), на заклея-мения като „великобългарски шовинист“ проф. Петър Мутафчиев (от СУ) и др.
- ⁵⁶ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 1. Л. 194; А.е. 2. Оп. 1. Л. 38гр., 45, 81.
- ⁵⁷ Пак там. А.е. 8. Л. 270–271.
- ⁵⁸ Пак там. Л. 268–268гр., 273–281; Оп. 1. А.е. 2. Л. 123.
- ⁵⁹ През 1947 г. е проведена национализация на индустриалните предприятия, като до края на 40-те години на XX в. мнозинството от частната собственост е превърната в държавна. Едновременно с това действат закони за конфискуване на едрата градска собственост. Стопанската трансформация, която засяга обществото като цяло и конкретно семействата на ученичките, е несъмнено фактор, който рефлектира върху тяхната професионална ориентация.
- ⁶⁰ *Павлов Д.* Две анкети между зрелостници // Просвета. 1939. № 3. С. 273–297.
- ⁶¹ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 270–271.
- ⁶² Пак там. Л. 268–268гр.
- ⁶³ Пак там. А.е. 4. Л. 241.
- ⁶⁴ *Маринова-Христиди Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 29, 31, 39 и сл.
- ⁶⁵ През 20–40-те години на XX в. в I СДГ има ученички, симпатизиращи на легални организации с политически характер, като крайно десните „Ратници за защита на българщината“, „Български национални легиони“, Всебългарски съюз „Отец Паисий“ и др., без това да е причина за административни наказания срещу тях. Изключвани са само онези ученички, доказано свързани с Работническия младежки съюз – формация на БРП (к), разформирована и незаконна след 1925 г. (80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 9. Л. 13–24).
- ⁶⁶ Пак там. А.е. 1. Л. 175.
- ⁶⁷ Пак там. Л. 193.
- ⁶⁸ Пак там. Л. 197.
- ⁶⁹ Пак там. Л. 198.
- ⁷⁰ Пак там. А.е. 8. Л. 39–40; А.е. 2. Л. 53гр.
- ⁷¹ Пак там. А.е. 2. Л. 89.
- ⁷² *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 314–317.

⁷³ *Маринова-Христиди, Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 32–40.

⁷⁴ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 2. Л. 151–152.

⁷⁵ *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 304.

⁷⁶ *Станчева М.* Останете първи във всичко // *Личности...* С. 16.

⁷⁷ *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1; *Брашованова Л.* Мозайка от спомени и премълчани факти.

⁷⁸ *Маринова-Христиди Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 42–45.

⁷⁹ *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 311.

⁸⁰ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 6. Л. 218, 254.

⁸¹ Пак там. А.е. 2. Л. 57гр.

⁸² Спомен на акад. Доча Ексерова в: Златен фонд ... С. 214.

⁸³ *Балабанова А.* Учителски спомени, 6.12.1955 // ЦДА. Ф. 1776к. Оп. 1. А.е. 1. Л. 5.

⁸⁴ *Върбанова А.* Спомен // 80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ЦДА. Ф. 1776к. Оп. 1. А.е. 14. Л. 7гр.; *Димитрова Бл.* Опит да се улови един лъч // Отсам и отвъд... С. 123–130; *Същата.* Първите стъпки // Пак там. С. 130 и сл.

⁸⁵ *Балабанова А.* Учителски спомени, 6.12.1955 // ЦДА. Ф. 1776к. Оп. 1. А.е. 1. Л. 6. Театралният кръжок е съхранен и след пенсионирането на Балабанова, до 90-те години на ХХ в.

⁸⁶ *Брашованова Л.* Мозайка от спомени и премълчани факти. С. 83.

⁸⁷ *Бурдийо П.* Практическият усет. София: Фигура, 2005. С. 98.

⁸⁸ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 2. Л. 138гр.–140.

⁸⁹ Пак там. А.е. 3. Л. 123; ЦДА. Ф. 142. Оп. 2. А.е. 242. Л. 79.

⁹⁰ Наредба-закон за наименованията. // ДВ. № 113. 18.05.1945. За преименуването на образователните институции вж. *Назърска Ж.* „Срутените кумири“: българските женски елити като „патрони“ на обществени институции (XIX–XXI в.) // Балканистичен форум. 2017. № 2. С. 37–50.

⁹¹ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 5. Л. 285. Николай Державин има основна заслуга за „съветизирането“ на българската историческа наука след 1947 г., т.е. за въвеждането на историкоматериалистически инструментариум и за смяната на традиционните тематични и проблеми области.

⁹² ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 81.

⁹³ 80 години родно училище. б.д.м. [1969] // ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 9. Л. 13–24.

⁹⁴ *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 299.

⁹⁵ Седмо, защото... С. 15.

⁹⁶ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 2. Л. 85.

⁹⁷ *Маринова-Христиди Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 64.

⁹⁸ Пак там. С. 66. Те са разсекретени едва през 1979 г., когато се чества 100-годишният юбилей на 7 ЕСПУ. От тях е обособена импровизирана училищна музейна сбирка, пазена в специално охранявано помещение. В момента тя е експонирана в музейни витрини на първия етаж от сградата и е достъпна за посещение.

⁹⁹ Устни стандартизирани интервюта с възпитанички на гимназията М.И., К.П. А.Б., К.Л., А.К., родени през 1953, 1955 и 1956 г., проведени през 2016 // Личен архив на Ж. Назърска.

¹⁰⁰ *Личности...* С. 49; *Стамболиева Цв.* Когато денят си отива. София: Ариадна, 2014. С. 365.

¹⁰¹ *Брашованова Л.* Спомен за ученическите ми години в Първа софийска девическа гимназия, 1999 // ЦДА. Ф. 1417. Оп. 1. А.е. 3. Л. 339–341.

¹⁰² Пак там.

¹⁰³ Пак там.

¹⁰⁴ *Брашованова Л.* Мозайка от спомени... С. 80.

¹⁰⁵ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 1. Л. 186. За родителските комитети вж. *Маринова-Христиди Р.* Българското образование между съветизацията и традицията, 1948–1959. С. 47–48.

¹⁰⁶ ДА-София. Ф. 390. Оп. 1. А.е. 8. Л. 208.

¹⁰⁷ Пак там. А.е. 4. Л. 372.

¹⁰⁸ *Брашованова Л.* Мозайка от спомени... С. 80.

¹⁰⁹ Седмо, защото...; Интервю с Цветана Тодорова // *Историята, населена ...* Т. 1. С. 738–739.

¹¹⁰ *Мутафчиева В.* Бивалици. Кн. 1. С. 298.